

การสำรวจย่านชุมชนดั้งเดิมที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมในเขตจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างทางเลือกทางการท่องเที่ยว

THE SURVEY OF TRADITIONAL COMMUNITIES THAT ARE SIGNIFICANCE IN CULTURE IN UBONRATCHATHANI PROVINCE FOR THE CREATION OF ALTERNATIVE TOURISM

ผศ.สีบพงษ์ หงษ์ภักดี
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในงานวิจัยนี้ เป็นวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติการ (Operational Objectives) โดยแบ่งเป็น 2 ข้อ ดังนี้ (1) เพื่อจัดทำฐานข้อมูล โดยการสำรวจที่ตั้งและศึกษาประวัติความเป็นมาของที่อยู่อาศัยในย่านชุมชนดั้งเดิม ที่มีเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อชุมชน (2) เพื่อพิจารณาคูณค่าของตัวอาคารที่อยู่อาศัย ในด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ และสังคม สำหรับสร้างข้อเสนอให้เกิดทางเลือกทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีโจทย์ของการวิจัยคือ การจัดทำฐานข้อมูล โดยการสำรวจที่ตั้งและศึกษาประวัติความเป็นมาของที่อยู่อาศัยในย่านชุมชนดั้งเดิม ที่มีเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อชุมชน

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงใช้วิธีการที่หลากหลายรูปแบบในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วยการใช้การสำรวจระดับกว้าง แบบการสำรวจระดับละเอียด การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการศึกษาพบว่า มี 4 ชุมชนดั้งเดิมที่มีศักยภาพ คือ มีจุดเด่น มีความน่าสนใจ และมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพรอบชุมชนที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามขอบเขตของงานวิจัย ปรากฏชัดในเขตอำเภอเมือง ได้แก่ ชุมชนถนนหลวง และชุมชนบึงกาแซว ในเขตอำเภวารินชำราบ ได้แก่ ชุมชนถนนทหาร และในเขตอำเภอเขมราฐ ได้แก่ชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรี

คำสำคัญ : วัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ทางเลือกทางการท่องเที่ยว

ABSTRACT

The research objective in this study is an operation objective. The research has 2 objectives, which are (1) to survey, identify and collect background data of the communities in terms of history, their location, cultural heritage as well as social cohesion and characteristics (2) to evaluate the value of local buildings on aesthetics, history and culture for the promoting of an alternative tourism destination. The purpose of this research is the creation of inventory of background data of the local communities concerning the study of location, historical background, and social characteristics of the communities.

The research is an applied and qualitative research using different techniques, which are reconnaissance survey, detailed survey, an in dept interview, key informants interview, participatory action research, focus group, and participated observation.

The research shows that there are 4 local communities in Ubonratchathani province that have potential for promoted as an alternative tourism destination. These communities are Laung community and Bung Gasaew community in Muang District, TanonTahan community in Warinchamrap district, and TanonVisitsri in Khemmarat District.

Keywords : Culture, Traditional Community, Alternative Tourism

บทนำ

ประเทศไทยมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายและโดดเด่นแตกต่างจากชนชาติอื่นๆ โดยเฉพาะ “วัฒนธรรม” ถือเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญและมีบทบาทในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากดินแดนต่างๆ สู่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งได้ไม่น้อย โดยเหตุที่ชนชาติต่างๆ ทั่วโลกต่างก็มีวิถีชีวิตแตกต่างกัน มีวัฒนธรรมที่สมาชิกชนชาตินั้นๆ ร่วมกันสร้างขึ้นมา กลายเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนของแต่ละชนชาติแตกต่างกันไป ทั้งรูปแบบวิถีชีวิตหรือความเป็นอยู่ โดยเห็นได้จากการดำรงชีวิตและบรรดาภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นตามภูมิปัญญาของตน รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ความเชื่อและพฤติกรรม เป็นต้น โดยจะมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ความแตกต่างและความหลากหลายนี้เองที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ มากยิ่งขึ้น ผลที่จะตามมาก็คือ การสร้างงาน สร้างอาชีพ และการกระจายรายได้ในท้องถิ่น ซึ่ง Pigram (1993 : 156 - 174) ได้กล่าวว่า “สิ่งจูงใจสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็คือ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความแตกต่างของวิถีชีวิต การได้แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันและกัน” ดังนั้น ประเทศต่างๆ ทั่วโลกจึงได้อาศัยเอกลักษณ์ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนชาติเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ มีการนำเสนอวัฒนธรรมของตนให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อให้ได้รับความรู้และคุณค่าของความรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งจังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว สืบเนื่องมาจากการเป็น “ราชธานี” แห่งเดียวในประเทศไทยซึ่งบ่งบอกได้ถึงความเป็นเมืองที่มีคุณค่าและมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 200 ปี มีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์จึงมีย่านที่อยู่อาศัยดั้งเดิม

ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ มีคุณค่ามรดกวัฒนธรรมและมีความหมายต่อผู้อยู่อาศัยในชุมชน ย่านที่อยู่อาศัยดั้งเดิมนี้ มีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานานหลายสิบปีหรือบางแห่งนับเป็นร้อยปีก็มี แต่ปัจจุบันย่านชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิม ต่างๆมีการสำรวจเพื่อหิบบกมาเป็นทางเลือกทางการท่องเที่ยว น้อยมาก ในงานวิจัยชิ้นนี้จะมีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยและโอกาสในการพัฒนาเมืองที่มาจากรากฐานดั้งเดิม เป็นต้นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งจะช่วยสร้างทางเลือกทางการท่องเที่ยวและเป็นการเผยแพร่คุณค่าทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ที่มีความสำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ในงานวิจัยนี้ เป็นวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติการ (Operational Objectives) โดยแบ่งเป็น 2 ข้อ ดังนี้ (1) เพื่อจัดทำฐานข้อมูล โดยการสำรวจที่ตั้งและศึกษาประวัติความเป็นมาของที่อยู่อาศัยในย่านชุมชนดั้งเดิม ที่มีเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อชุมชน (2) เพื่อพิจารณาคุณค่าของตัวอาคารที่อยู่อาศัย ในด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ และสังคม สำหรับสร้างข้อเสนอให้เกิดทางเลือกทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทราบถึงประวัติความเป็นมา ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพประวัติศาสตร์ และสังคมรวมทั้งความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาทั้งจากภาครัฐ เอกชนและประชาชนในพื้นที่
2. ได้ฐานข้อมูล ชุมชนในย่านที่อยู่อาศัยดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์ มีคุณค่ามรดกวัฒนธรรมและมีความหมายต่อชุมชน
3. ได้เผยแพร่ความรู้และผลการวิจัยต่อสาธารณะตลอดจนการเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างรายได้แก่ชุมชนและท้องถิ่นต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การสำรวจย่านชุมชนดั้งเดิมที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรม ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อสร้างทางเลือกทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ (Applied Research) และเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีหลักของการทำงานวิจัยคือ การเข้าพื้นที่จริง สังเกต จดบันทึก ถ่ายภาพ สอบถาม สัมภาษณ์บุคคลต่างๆเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประยุกต์ใช้กับระเบียบวิธีวิจัยหลากหลายชนิดเข้าด้วยกัน ดังนี้

การทบทวนเอกสาร (Literature Review) ได้แก่ การศึกษาเอกสาร รายงาน สิ่งตีพิมพ์ ข้อมูลดิจิทัล ที่เกี่ยวข้อง โดยการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในประเทศ และต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองและชุมชนประวัติศาสตร์ เนื่องจากการรักษาเอกลักษณ์ชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในระดับสากล จึงได้มีการทบทวนเอกสารรายงานและบทความวิชาการของต่างประเทศที่ได้มีการดำเนินการอนุรักษ์ชุมชนหรือย่านประวัติศาสตร์ โดยมีเกณฑ์พิจารณา คือ การกำหนดคุณค่า ความสำคัญ

การสำรวจพื้นที่ เป็นการเดินทางไปสำรวจพื้นที่จริง โดยการสำรวจมี 2 ระดับ คือ

ก) การสำรวจระดับกว้าง (Reconnaissance Survey) หมายถึงการเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชนที่จัดไว้ในฐานข้อมูล แต่ที่ยังไม่มีรายละเอียดครบถ้วน โดยเฉพาะด้านกายภาพ ได้แก่ ที่ตั้ง ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบองค์ประกอบทางกายภาพและวิถีชีวิต

ข) การสำรวจระดับละเอียด (Detailed Survey) หมายถึงการเก็บข้อมูลชุมชนที่มีศักยภาพในการดำเนินการประกอบด้วยข้อมูลด้านกายภาพ อาทิ ชื่ออาคารหรือชื่อบ้าน (ถ้ามี) ที่ตั้ง เจ้าของหรือผู้ครอบครอง สถานะในการครอบครอง การใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน ประวัติความเป็นมา และความสัมพันธ์กับชุมชนที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตชุมชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ขอบเขตด้านพื้นที่ทำการวิจัย

ขอบเขตในการศึกษา จากการสำรวจเบื้องต้นครอบคลุมบริเวณพื้นที่จำนวน 7 ชุมชนเป้าหมายใน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภวารินชำราบ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอโขงเจียม และอำเภอเขมราฐ

ขอบเขตด้านประชากรที่ทำการวิจัย

การศึกษาในเรื่องนี้ได้แยกกลุ่มตัวอย่างการศึกษาออกเป็นกลุ่มคนในท้องถิ่น ได้แก่ ผู้นำชุมชนและประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดอุบลราชธานี

- ผู้นำชุมชน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้นำทางความคิด และผู้อาวุโสจำนวน 14 คนใน 7 ชุมชนเป้าหมายใน 5 อำเภอ

- ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ได้แก่ ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในย่านชุมชนดั้งเดิม 35 คน จำนวน 7 ชุมชนเป้าหมายใน 5 อำเภอ

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้องจำนวน 7 ชุมชนเป้าหมายใน 5 อำเภอ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้าน สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) เน้นการสัมภาษณ์ผู้ดำเนินการหรือขับเคลื่อนโครงการ (Actors) ในชุมชนที่มีศักยภาพ ซึ่งมีทั้งประชาชน เจ้าของอาคาร สถาบันการศึกษา ผู้บริหารท้องถิ่น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นวิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยที่มีความเหมาะสมกับโครงการวิจัยประยุกต์ โดยชาวบ้านจะเป็นทั้งผู้ให้ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และร่วมส่งเสริมกิจกรรมใดๆ

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้การสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (ผู้รู้) และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ โดยแบ่งเป็นกลุ่มๆ เพราะการสนทนากลุ่มเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์คนหลายๆ คนในกลุ่มพร้อมๆ กันเกี่ยวกับประเด็นที่มีความสนใจ

วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลที่ได้เพื่อรายงานผล

- 1) ศึกษาบริบททั่วไป ข้อมูลทางกายภาพ หมายถึง ประวัติศาสตร์เมือง บริบทของพื้นที่ ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การปกครอง และสิ่งแวดล้อมของ จังหวัดอุบลราชธานี
- 2) สำรวจที่ตั้งและศึกษาประวัติความเป็นมาของที่อยู่อาศัยในย่านชุมชนดั้งเดิม ที่มีเอกลักษณ์ มีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อชุมชนและพิจารณาคูณค่าของตัวอาคารที่อยู่อาศัย ในด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ และสังคม
- 3) ศึกษาข้อมูล ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและ ข้อมูลที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่น่าจะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว (จุดขาย) สำหรับสร้างข้อเสนอให้เกิดทางเลือกทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

นิยามและคุณค่าความสำคัญของชุมชนดั้งเดิม (กองโบราณคดี 2532)

คำว่า ชุมชนดั้งเดิม ในการศึกษาหมายถึงชุมชนที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะพิเศษในแง่ของคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวพันกับการเป็นมรดกวัฒนธรรม โดยมีประเด็นที่ต้องพิจารณา ดังนี้

- 1) ด้านความสำคัญทางประวัติศาสตร์ นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นหลักฐานที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรือง ภูมิปัญญา และพัฒนาการของมนุษย์ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะไม่เหมือนกันตามคติความเชื่อ ลักษณะภูมิประเทศและความสามารถในการปรับตัวของมนุษย์ในพื้นที่นั้น
- 2) ด้านอายุ ตามหลักปฏิบัติสากลได้กำหนดเส้นแบ่งระหว่างอดีตกับปัจจุบันไว้ที่ 50 ปีจึงมักใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดอายุของโบราณสถานว่าต้องมากกว่า 50 ปี ซึ่งประเทศสหรัฐอเมริกาใช้เกณฑ์นี้ และอังกฤษใช้ 30 ปีเป็นอย่างน้อย
- 3) ลักษณะเฉพาะ (Character) ถือเป็นคุณภาพที่สำคัญ ชุมชนดั้งเดิมไม่จำเป็นต้องมีสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามเป็นที่สุดแต่ควรมีลักษณะโดยรวมที่มีความเฉพาะอาจมีความเป็นพื้นถิ่น (Vernacular) สูง
- 4) ด้านวิถีชีวิต (Way of Life) เป็นคุณภาพที่ปัจจุบันให้ความสำคัญมากขึ้น ไม่ได้พิจารณาเฉพาะกายภาพหรือการรับรู้กายภาพอย่างเดียว อาจนับได้ว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมด้านจิตใจซึ่งจับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) ซึ่งหมายถึงภูมิปัญญา

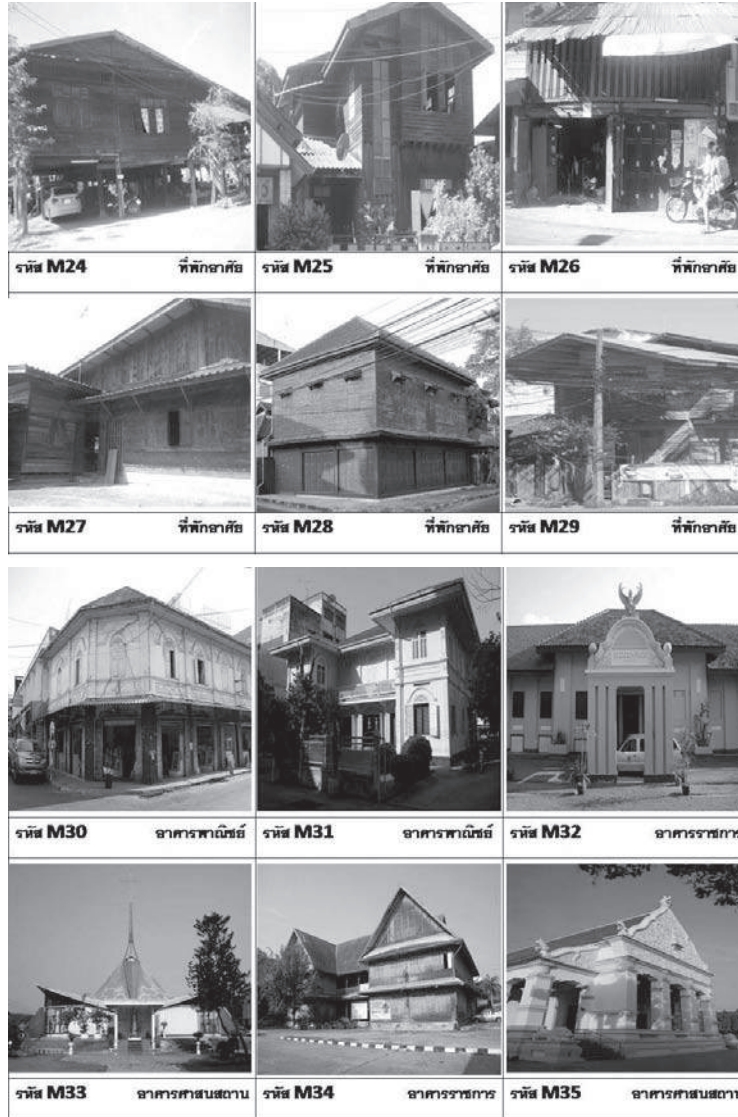
ดังนั้น ในการกำหนดนิยามชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในงานวิจัยนี้จึงได้กำหนดคุณสมบัติ ดังนี้

- 1) เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยเป็นหลัก มีที่ตั้งทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท
- 2) มีลักษณะเฉพาะทางกายภาพที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์
- 3) มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน 50 ปีขึ้นไป
- 4) มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์

สรุปผลการวิจัย

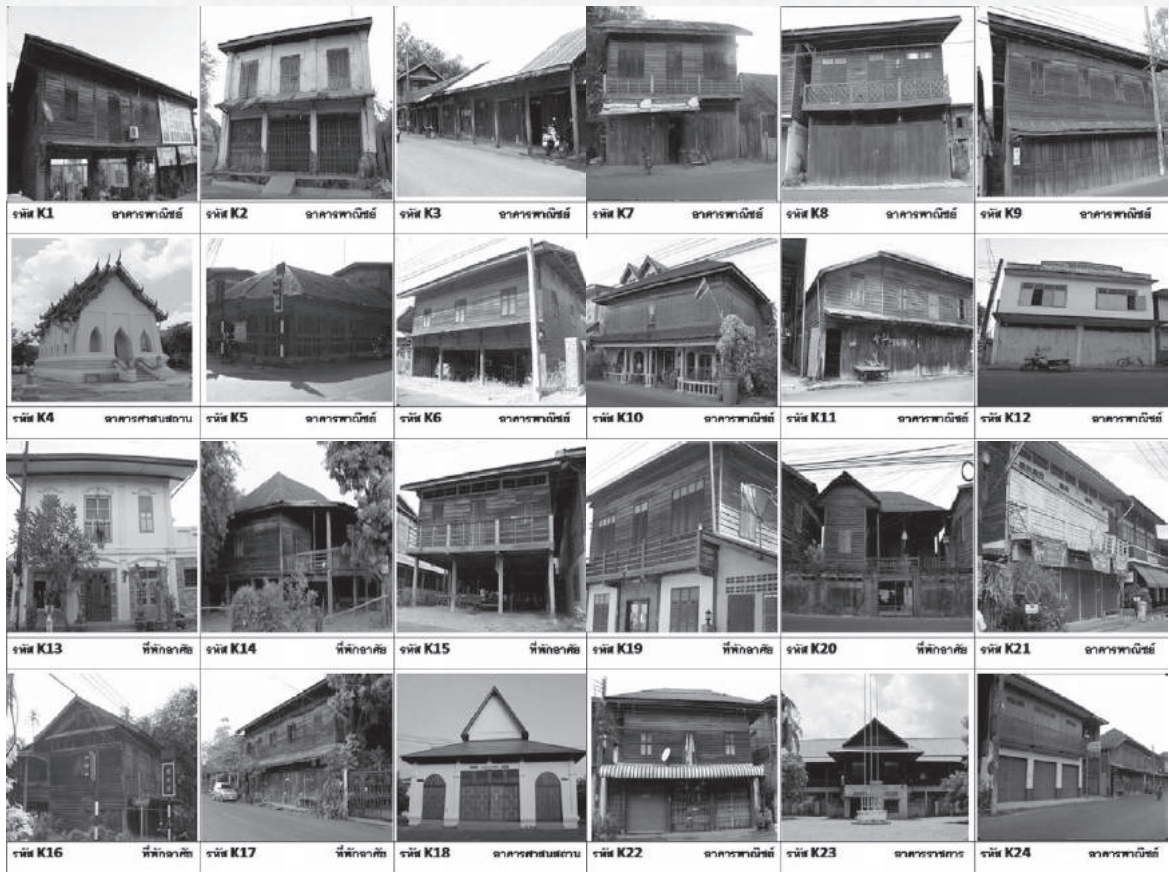
ในการสำรวจข้อมูลและการสำรวจพื้นที่ ได้ชุมชนที่เข้าลักษณะตามนิยามที่ให้ไว้ข้างต้น จำนวน 7 แห่งใน 5 อำเภอได้แก่ อำเภอเมือง อำเภวารินชำราบ อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอโขงเจียมและอำเภอเขมราฐ สามารถแบ่งตามลักษณะชุมชนที่ปรากฏและการตั้งถิ่นฐานได้ 3ประเภท ดังนี้

1) ชุมชนริมน้ำ หมายถึง ย่านที่อยู่อาศัยที่ตั้งอยู่ริมน้ำโดยอาศัยการเข้าถึงทางน้ำในอดีต ซึ่ง ส่วนใหญ่มักมีองค์ประกอบอื่นๆ ด้วย เช่น ตลาด ร้านค้า ศาสนสถาน อาคารราชการ อาคารบ้านเรือนมักเป็นแบบห้องแถวไม้ ชุมชนลักษณะนี้พบมากในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมในอดีตเช่นชุมชนบุงกาแซวในเขตอำเภอเมือง

ภาพที่ 1 ชุมชนริมน้ำ กลุ่มอาคารชุมชนบุงกาแซว

2) ชุมชนย่านการพาณิชย์ หมายถึง ชุมชนที่มีลักษณะที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใจกลางเมืองเป็นส่วนใหญ่ มีลักษณะสถาปัตยกรรมรูปแบบอาคารที่สวยงามตามอิทธิพลแบบช่างเวียคนาม (ญวนหรือแกว) มักพบจำนวนหลายหลังในย่านเดียวกัน เป็นกลุ่มอาคารที่อยู่อาศัยผสมพาณิชยกรรมที่ตั้งอยู่สองฟากถนน เป็นส่วนหนึ่งของย่านพาณิชยกรรมใจกลางเมือง หรือเป็นถนนพาณิชยกรรมสายหลักของเมือง อาคารมักเป็นรูปแบบตึกแถว มีทั้งที่เป็นไม้และคอนกรีตหรือปูน ย่านถนนการค้านี้พบได้ในหลายพื้นที่เช่น ชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อกถนนเขมรรัฐการและถนนกษะเนียงในเขตอำเภอเขมรรฐและชุมชนถนนหลวง (เชื่อมต่อกำน้ำวัดหลวง) ในเขตอำเภอเมือง

ภาพที่ 2 ชุมชนย่านการพาณิชย์ กลุ่มอาคารในถนนวิศิษฐ์ศรี ถนนเขมรัฐการเชื่อมต่อกถนนกวงพะเนียง

ภาพที่ 3 ชุมชนย่านการพาณิชย์ กลุ่มอาคารในชุมชนถนนหลวงอำเภอเมือง

3) ชุมชนศูนย์กลางคมนาคมใหม่ หมายถึงชุมชนที่ประกอบไปด้วยที่อยู่อาศัยและตลาดที่ตั้งอยู่บนถนน มักอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางเมืองดั้งเดิมหรืออยู่ในพื้นที่เมืองเก่า เป็นชุมชนที่น่าจะมีต้นกำเนิดมาจากการเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมกิจกรรม (Node) การค้าที่อาศัยการเดินทางด้วยถนนและทางรถไฟเป็นหลัก แต่อยู่แบบกระจัดกระจาย ทั้งที่เป็นบ้านของเอกชน ศาสนสถาน อาคารพาณิชย์ แต่เมื่อมีการสร้างถนนและได้รับความนิยมนมากขึ้นจึงปรับตัวให้เข้ากับเส้นทางคมนาคมแบบใหม่ ได้แก่ ชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อชุมชนรถไฟ ในเขตอำเภอวารินชำราบ

ภาพที่ 4 ชุมชนศูนย์กลางคมนาคมใหม่ กลุ่มอาคารในชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อชุมชนรถไฟ

ผลการสำรวจและศึกษาศักยภาพย่านชุมชนดั้งเดิม

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนชุมชนดั้งเดิมจำแนกตามรายอำเภอ (Reconnaissance Survey)

อำเภอ	จำนวนชุมชนที่สำรวจ	ประเภทย่านชุมชน*			จำนวนชุมชนที่มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว
		A	B	C	
เมือง	2	1	1	-	2
วารินชำราบ	1	-	-	1	1
พิบูลมังสาหาร	2	1**	1**	-	-
โขงเจียม	1	1**	-	-	-
เขมราฐ	1	-	1	-	1
รวม	7	3	3	1	4

* ประเภทย่านชุมชน A = ชุมชนริมน้ำ B = ชุมชนย่านการพาณิชย์ C = ชุมชนศูนย์กลางคมนาคมใหม่

** ชุมชนดั้งเดิมที่สำรวจพบมีการอยู่อย่างกระจาย (มีจำนวนน้อย) ไม่เหมาะกับการท่องเที่ยว

ตารางที่ 2 แสดงการดำเนินงานในระดับของการอนุรักษ์ / พื้นฟูด้านต่างๆ ต่อชุมชน

ย่านชุมชนดั้งเดิมในเขตพื้นที่	ระดับการดำเนินการอนุรักษ์ / พื้นฟู*				
	0	1	2	3	4
อำเภอเมือง					
- ย่านชุมชนถนนหลวง			●		
- ย่านชุมชนทุ่งกาแซว		●			
อำเภอวารินชำราบ					
- ย่านชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อย่านชุมชนรถไฟ		●			
อำเภอพิบูลมังสาหาร					
- ย่านชุมชนถนนหลวง	●				
- ย่านชุมชนถนนบำรุงราษฎร์	●				
อำเภอโขงเจียม					
- ย่านชุมชนแก้วประดิษฐ์	●				
อำเภอเขมรราช					
- ย่านชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อย่านเขมรรัฐการ				●	

จากผลการสำรวจข้างต้น พบว่าระดับการดำเนินการอนุรักษ์ / พื้นฟูส่วนใหญ่อยู่ในระดับ 0 จำนวน 3 ชุมชน เพราะยังไม่มีกรเก็บข้อมูลหรือดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์หรือพื้นฟู หรือยังไม่พบข้อมูล ในระดับ 1 ที่มีการศึกษาหรือริเริ่ม โดยการศึกษาประวัติความเป็นมาหรือการจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนไว้ประชาสัมพันธ์ มีจำนวน 2 ชุมชน ในระดับ 2 ที่มีองค์กรหรือกลุ่มชุมชนท้องถิ่นที่ก่อตั้งเพื่อการพื้นฟูหรืออนุรักษ์ชุมชน ทั้งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการมีจำนวน 2 ชุมชน ในระดับ 3 มีแผนงานหรือโครงการที่ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นฟู โดยแผนงานนั้นจะต้องมาจากกระบวนการมีส่วนร่วมที่ชุมชนเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียด้วยมีจำนวน 1 ชุมชน และในระดับ 4 มีการนำแผนมาปฏิบัติในระดับท้องถิ่น มีผลงานให้เห็นเป็นรูปธรรมนั้น ยังไม่พบ

เมื่อจะทำการศึกษาค้นคว้าถึงคุณค่าทางการท่องเที่ยว ของพื้นที่หรือชุมชนประวัติศาสตร์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งแห่งใดแล้วจะต้องทำการระบุ (Identification) คุณค่าความสำคัญในด้านต่างๆ ด้วยปัจจุบันการแบ่งคุณค่ามรดกวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางคือกฎบัตรบัวร์รา (The Burra Charter) ได้แบ่งคุณค่าออกเป็น 4 ด้านคือ

ก. คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value) หมายถึงคุณค่าที่รับรู้จากประสาทสัมผัสได้แก่รูปทรง ขนาดสีและวัสดุที่ประกอบขึ้นเป็นกายภาพของสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้นและการใช้สอยสถานที่นั้นด้วยคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพนี้แบ่งคุณค่าออกเป็น 2 ด้านคือคุณค่าทางศิลปกรรม (Artistic Value) เช่นความสวยงามของลวดลายตกแต่งบนอาคารและคุณค่าทางสถาปัตยกรรม (Architectural Value) เช่นรูปทรงอาคารที่สวยงาม มีลักษณะเฉพาะเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สามารถนำมาปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยสนองความต้องการของคนปัจจุบันได้

ข. คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value) เป็นพื้นฐานของคุณค่าในทุกๆด้านสถานที่ใดๆ จะมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ก็ต่อเมื่อสถานที่นั้นมีอิทธิพลหรือได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์และบุคคลในช่วงใดช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์เป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์สำคัญคุณค่าทางประวัติศาสตร์จะมีความเด่นชัดเมื่อหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือบุคคลนั้นยังปรากฏอยู่ในพื้นที่หรือสถานที่นั้นยังมีความสมบูรณ์อยู่

ค. คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Scientific Value) หมายถึงถึงคุณค่าทางด้านการศึกษาวิจัย (Research Value) คุณค่านี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ความหายากและการที่สถานที่นั้นสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลในอนาคตได้

ง. คุณค่าทางด้านสังคม (Social Value) ครอบคลุมคุณค่าของสถานที่ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของจิตวิญญาณ ความเชื่อการเมืองชนชาติหรือวัฒนธรรมของชุมชน

ตารางที่ 3 แสดงการประเมินระดับคุณค่าเพื่อสร้างทางเลือกทางการท่องเที่ยว (จุดขาย)

ย่านชุมชนดั้งเดิมในเขตพื้นที่	คุณค่าทางการท่องเที่ยว			
	Aesthetic	Historic	Scientific	Social
อำเภอเมือง				
- ย่านชุมชนถนนหลวง	●	●	○	○
- ย่านชุมชนบึงกาแซว	○	●	○	●
อำเภวารินชำราบ				
- ย่านชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง	○	●	○	○
อำเภอพิบูลมังสาหาร				
- ย่านชุมชนถนนหลวง	-	○	-	-
- ย่านชุมชนถนนบำรุงราษฎร์	-	○	-	-
อำเภอโขงเจียม				
- ย่านชุมชนแก้วประดิษฐ์	○	-	-	-
อำเภอเขมราฐ				
- ย่านชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง	●	●	○	○

● หมายถึง มีปรากฏชัดเจน ○ หมายถึง มีปรากฏ

จากผลการสำรวจข้างต้น พบว่าระดับการปรากฏชัดของคุณค่าทางการท่องเที่ยวใน 4 ด้านเป็นดังนี้ คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ ชุมชนที่มีปรากฏชัดเจน จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ ย่านชุมชนถนนหลวง (อำเภอเมือง) และย่านชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง ชุมชนที่มีปรากฏ จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ ย่านชุมชนบึงกาแซว ย่านชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง และย่านชุมชนแก้วประดิษฐ์คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนที่มีปรากฏชัดเจน จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ ย่านชุมชนถนนหลวง (อำเภอเมือง) ย่านชุมชนบึงกาแซว ย่านชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง และย่านชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อยุทธยานครหลวง ชุมชนที่มีปรากฏ จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ ย่านชุมชนถนนหลวง (อำเภอพิบูลมังสาหาร) และย่านชุมชนถนนบำรุงราษฎร์ คุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ไม่มีปรากฏชัดเจน มีเพียงชุมชนที่มีปรากฏ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ ย่านชุมชนถนนหลวง

ย่านชุมชนถนนทหารเชื่อมต่อกับชุมชนรถไฟ ในอำเภอวารินชำราบและย่านชุมชนถนนวิศิษฐ์ศรีเชื่อมต่อกับถนนเขมรรัฐการ ในอำเภอเขมรรัฐ ทั้งสองชุมชนนี้มีศักยภาพในการเข้าถึงน้อยกว่าเนื่องจากอยู่ในเขตต่างอำเภอ แต่สามารถพัฒนาจุดเด่นคือความเป็นมิตรของผู้คนในท้องถิ่น (Friendliness of Residents) ให้เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวสัมผัสวิถีชุมชน (Homestay) ได้ ทั้งนี้เพราะยังคงมีลักษณะความเป็นสังคมดั้งเดิมในด้านวิถีชีวิต พิธีกรรมทางศาสนา ภาษา และ มิตรภาพแบบเอื้ออาทร

อภิปรายและสรุปผล

จากผลการศึกษาพบว่าย่านชุมชนดั้งเดิมในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีศักยภาพสามารถสร้างให้เกิดทางเลือกทางการท่องเที่ยวแบบใหม่ต้องมีการบูรณาการหลักและวิธีการต่างๆ โดยพัฒนาจากงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ ทั้งนี้มีจุดที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินการคือผู้ที่อาศัยในชุมชนดังกล่าวอย่างงานวิจัยของ Peter E. Murphy (2004) ศึกษาในประเทศแคนาดาพบว่า ชุมชนในเขตบริติชโคลัมเบีย อยู่ในขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นเศรษฐกิจชุมชน โดยเล็งเห็นว่าชุมชนและภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว สามารถทำงานและได้รับผลประโยชน์ร่วมกันได้ด้วยการผสมพลัง (Synergy) Peter Murphy ได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ให้แก่ชุมชนต่างๆในเขตดังกล่าว เพื่อให้ได้มาซึ่งการวางแผนการท่องเที่ยวที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน เพราะชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในพื้นที่หนึ่งๆ ที่มีความสนใจและมีเอกลักษณ์ร่วมกัน ก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างผู้คนและสถานที่ จึงมีลักษณะที่โดดเด่นและมีแรงขับเคลื่อน เพื่อการอยู่รอด การกระจายอำนาจการตัดสินใจ เพื่อแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นนั้นจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสม เนื่องจากชุมชนมีมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นธรรมชาติและประเพณีวัฒนธรรม ที่ก่อสร้างสร้างเป็นวิถีการดำเนินชีวิต จึงเป็นธรรมดาที่ชุมชนจะรู้ถึงความต้องการในการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นของตนเองเป็นอย่างดี สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กันได้ดีกับการท่องเที่ยว เพราะนอกจากการท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน และแหล่งรายได้ของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

ชุมชนดั้งเดิมถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางศิลปกรรมประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมดังนั้นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้มีศักยภาพทางการท่องเที่ยว ซึ่งจากงานวิจัยนี้ได้ศึกษาและค้นพบว่ามีแนวทางที่สามารถดำเนินการได้ประกอบด้วย

1. มีการสำรวจทางด้านกายภาพและระบุคุณค่าความสำคัญเพื่อใช้ในการจัดลำดับความสำคัญและแนวทางในการอนุรักษ์ที่เหมาะสมการสำรวจด้านกายภาพจะพิจารณาความสมบูรณ์ของการเข้าถึงและสภาพพื้นที่โดยรอบส่วนการระบุคุณค่าความสำคัญจะพิจารณาในคุณค่าทางด้านศิลปกรรมคุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

2. ในการสำรวจและระบุคุณค่าความสำคัญมีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยรวมทั้งความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจสังคมที่เชื่อมโยงกับชุมชนโดยแนวทางที่สามารถดำเนินการได้คือการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยเป็นห้องสมุดศูนย์การเรียนรู้หรือห้องประชุมของชุมชนซึ่งจะเป็นการช่วยรักษามรดกของชาติได้ด้วยการปรับปรุงชุมชนและภาครัฐควรมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกันให้มีความสอดคล้องกับคุณค่าทางศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรมรวมทั้งความต้องการในการพัฒนาเมืองสมัยใหม่

3. จัดรูปแบบของการท่องเที่ยวในเมือง (Urban Tourism)
การท่องเที่ยวในเมืองประวัติศาสตร์ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมในปัจจุบันนอกจากจะได้รับการวางแผนในด้านอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์แล้ว สิ่งที่น่าท่องเที่ยวให้ความสนใจท่องเที่ยวในเมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ได้แก่

1. รูปแบบทางวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ (Distinctive Cultural Patterns)
2. ความสนใจศิลปท้องถิ่น (Arts and Handicrafts)
3. ความสนใจต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Interesting Economic Activities)
4. ความสนใจต่อเมืองและชุมชน (Interesting Urban Area)
5. สถานที่จัดแสดงรูปแบบทางวัฒนธรรม (Museums and Other Cultural Facilities)
6. ประเพณีและเทศกาลท้องถิ่น (Cultural Festival)
7. ความเป็นมิตรของผู้คนในท้องถิ่น (Friendliness of Residents)

ข้อเสนอแนะ

การเกิดขบวนการอนุรักษ์ชุมชนดั้งเดิมได้มีในประเทศต่างๆ ได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ในหลายประเทศเกิดขึ้นก่อนประเทศไทย ประเทศต่างๆ ที่มีพัฒนาการดังกล่าวมักเริ่มจากการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญ อาทิ ประเทศอังกฤษ กำหนด Conservation Area (พื้นที่อนุรักษ์) ประเทศสหรัฐอเมริกา กำหนด Historic District (ย่านประวัติศาสตร์) และ Landmark District (ย่านภูมิสัญลักษณ์) ในญี่ปุ่น กำหนด Preservation District of Groups of Important Buildings (ย่านอนุรักษ์กลุ่มอาคารประวัติศาสตร์สำคัญ) และมีการขอยกเขตจากโบราณสถานมาถึการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์หรือชุมชนดั้งเดิม ซึ่งได้มีการปรับปรุงกฎหมายด้านงบประมาณ และการจัดตั้งองค์กรเพื่อให้ประชาชนและให้ท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ ทั้งนี้เป็นเพราะส่วนใหญ่พื้นที่ชุมชนดั้งเดิมที่มีอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์นั้นมักเป็นทรัพย์สินของเอกชน รัฐบาลไม่มีงบประมาณจะเวนคืนหรือเข้าครอบครองมาอนุรักษ์เองได้ นอกจากนั้นยังมีประเด็นเรื่องการใช้ประโยชน์ เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งต่างจากแนวคิดการอนุรักษ์ วัด วัง โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี ซึ่งมักอยู่ในพื้นที่ที่รัฐบาลเป็นเจ้าของเป็นส่วนใหญ่ และมีการปกป้องคุ้มครองที่ชัดเจนอยู่แล้ว

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.)

บรรณานุกรม

กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2532). ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : หิรัญพัฒน์.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2540). นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2546). รายงานการปฏิบัติการเรื่องกลยุทธ์ฟื้นฟูชุมชนเมืองริมน้ำ. กรุงเทพฯ : บริษัทศูนย์ถ่ายอินเตอร์ จำกัด.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2553).

โครงการศึกษาวิจัยมาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง. กรุงเทพฯ : รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อการเคหะแห่งชาติ.

ธาดา สุทธิธรรม. (2549). รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท (Settlement Patterns of Tai Culture in the Northeast Thailand). ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา

ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร. (2552). อาคารที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์บนถนนเจริญกรุงตอนบน. กรุงเทพฯ : อีโคโมสไทย.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแนวทางการศึกษา วิเคราะห์และวางแผน. ขอนแก่น. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรืองและคณะ. (2545). เส้นทางท่องเที่ยวสถาปัตยกรรมเชิงประวัติศาสตร์. รายวิจัยฉบับสมบูรณ์. เชียงใหม่ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2551, (ก)). คู่มือการบริหารจัดการงานวัฒนธรรมของภาคี เครือข่ายวัฒนธรรม. เอกสารลำดับที่ 31/2551. กลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2548). ระบบเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural

Environment Conservation System) .สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

Charles R. Goeldner and J.R. Brent Ritchie . (2006) .Tourism – Principles, Practices, Philosophies, 10thed, New Jersey : John Wiley & Sons .

Greenwood ,D. (1982). Cultural authenticity. InCulturral Survival Quarterly, New York : W.W. Norton & Company.

Murphy.P. (2004) Strategic Management for Tourism Communities : Bridging the Gaps. Clevedon : Channel View Publications, J.R. Brent and Charles R. Goeldner. Tourism and Hospitality Research : A Handbook for Managers & Researchers, 2eded. New York : John Wiley & Sons.

Pigram J. (1993). Planning for tourism in rural areas :bridging the policy implementation gap.InTourism Research :Critiques and Challenges.Edited by Pearce and Butler. London : Routledge.

Reisinger.Y. (1994). Tourists-Host contact as a part of cultural tourism. World Leisure and Recreation, Queensland, Australia : Griffith University.